

Ваянський Светозар

Біографія

ВАЯНСЬКИЙ, Светозар (Vajansky, Svetozar; автонім: Гурбан, Светозар — 16.01.1847, Гльбоке — 17.08.1916, Турчанські-Светі-Мартін) — словацький письменник. У словацькій літературі Ваянський прокладав шлях реалістичному напрямку, який поступово приходив на зміну романтизму. У поезії Ваянський виступив реформатором фольклорно-романтичного типу вірша, якому він надав більш сучасного, соціального звучання, звільнивши від романтичної риторики. У прозі Ваянський вбачав своє завдання ввести у словацьку літературу всі відомі прозаїчні жанри, а в тематичному ракурсі охопити всі сторони сучасної йому дійсності. Головну увагу Ваянський зосередив на проблемах привілейованої й освіченої словацької інтелігенції. Провідними жанрами у творчості Ваянського стали соціально-психологічна повість і роман, які він наповнював національно-патріотичною та морально-етичною проблематикою.

Ваянський народився 16 січня 1847 р. у місті Гльбоке в родині письменника Йозефа Милослава Гурбана. Уже сама атмосфера в сім'ї сприяла виникненню у Ваянського зацікавленості літературою. Навчаючись у різних гімназіях, він посилено вивчав німецьку й античну літератури і сам пробував віршувати словацькою, чеською та німецькою мовами. Тоді ж вийшла друком збірка "Пісні".

З 1867 по 1870 рр. Ваянський навчався у Братиславському ліцеї, де вивчав юриспруденцію. Одночасно почав регулярно вести у газеті "Пештбудінські відомості" шпальту, присвячену культурній хроніці життя братиславської словацької інтелігенції, видав нариси "Листи із Ложуні", в яких розповів про суспільне та літературне життя Братислави. З 1-ої пол. 70-х рр. він став одним із основних редакторів газети Національної партії "Народні новини", де публікував свої вірші, новели, публіцистичні статті з актуальних проблем словацького національного життя. Вже перші поетичні спроби Ваянського були пронизані патріотичними настроями, а в його прозі чітко прослідковувалася ідея необхідності збереження словацької національної самобутності. Творчість Ваянського 70-х років в основному ще не виходить за межі романтичного світогляду і має наслідувальний характер.

У 1874 р. Ваянський склав іспити на адвоката, а через рік одружився з їдою Добровиць, яка водночас стала і його соратницею у національно-патріотичній діяльності. Переломними в біографії Ваянського були роки служби в австро-угорській армії, зокрема в частинах, які у 1878 р. уряд відправив для окупації Боснії та Герцеговини. Всупереч своїм переконанням і співчуттям до пригноблених південнослов'янських народів, письменник змушений був виступити проти них із зброєю в руках. Складні почуття, які в цей час пережив письменник, відобразилися у віршах, що склали книжку "Татри і море" ("Tatry a more", 1879). Частково сюди ввійшли і вірші попередніх років. Книжка складається з 7 розділів. Її основні теми — це тема батьківщини і тема страждань братніх слов'янських народів. Ця тематика, в цілому,

була традиційною вже з попередньої романтичної поезії, але новаторство Ваянського полягало у тому, що він звільнив її від абстрагованої символіки й алегоризму. Найбільш оригінальним на фоні тогочасної словацької поезії став цикл "Ядранські листи", у яких Ваянський відтворив свої враження та почуття, пов'язані з перебуванням у Боснії та Герцеговині.

Книжка "Татри і море" стала першим значним літературним успіхом Ваянського, саме завдяки їй він здобув широку літературну популярність. Цей успіх дав Ваянському змогу не повертатися до адвокатської діяльності, і відтоді він повністю віддався літературі.

У 1880 р. Ваянський став головним редактором літературного журналу "Словенські погляди", який видається до наших днів. Як редактор цього журналу, Ваянський рішуче порвав з романтичними традиціями, утверджуючи у словацькій літературі реалізм. Нова орієнтація Ваянського, зокрема, проявилася у праці "Критичні листи", яку він написав разом з іншим письменником — Йозефом Шкультети. "Критичні листи" стали літературно-естетичною програмою реалізму. Той реалізм, який сповідував Ваянський, у сучасній Чехії називали "ідеальним". Ідеальний реалізм вимагав від письменників, щоб твір не зводився лише до демонстрації негативних явищ життя, щоб він врівноважував ці негативні явища певними позитивними ідеалами, які міг і повинен би взяти на озброєння читач.

У 1880—1883 рр. Ваянський створив цикл оповідань "Картинки народного життя", в яких зобразив побут і життя найрізноманітніших суспільних прошарків: селян, лісорубів, робітників. Згодом Ваянський звернувся у своїй творчості до змалювання вищих суспільних кіл, від яких, на його думку, в першу чергу залежало вирішення кардинальних проблем національного життя та майбутнього словаків.

У 80-х рр. свої патріотичні та морально-етичні ідеали Ваянський втілював у образах словацьких інтелігентів, зокрема художників, музикантів, вихователів у багатих сім'ях. У центрі уваги письменника два типи. Перший — це тип інтелігента-просвітника, патріота, який допомагає поніме́ченим та змідяризованим словакам повернутись у лоно свого народу. Другий — це тип відірваного від реального життя мрійника, який, незважаючи на увесь свій фанатичний патріотизм, не може реально втілити у життя жодної корисної справи. Цих героїв Ваянський вивів у новелах та повістях "Лілія" (1880), "Душевний спокій" (1881), "Дві сестри" (1882), "Летючі тіні" ("Letiace tiene", 1883).

Основним твором цього періоду творчості Ваянського став роман "Су́ха гілка" ("Suchiratolest", 1884). Сухою гілкою Ваянський називає земан, тобто збіднілих словацьких дворян, до яких належить головний герой твору Станіслав Рудопольський. Основний ідейний задум письменника полягав у тому, щоб показати процес відродження словацького патріотизму в душі дворянина, який вже майже відірвався від національних основ. Цим дворянином у творі виступає Рудопольський, який потрапляє в середовище діяльних і свідомих патріотів, зацікавлених у відродженні рідного краю. У 1885 р. В. видав невелику поетичну збірку "З-під ярма" ("Zpod jarma"), присвячену

переважно темі пригнобленої батьківщини, важкій долі простих людей. У 1890 р. вийшла друком його остання поетична збірка "Вірші" ("Verse"). Основна тема цієї збірки — мистецтво, яке Ваянський разом з рідною мовою прославляє як національний спадок, що здатний вистояти попри всі гоніння й утиски.

Після шестилітньої перерви в прозаїчній творчості. Ваянський створив повісті "Диваки" (1890), "Ураганом пристрастей" (1891), "Весняні заморозки" (1891). Останні значні прозові твори Ваянського — це романи "Пустоцвіт" (1893—1894), "Корінь і пагони" ("Kogey a vyhonky", 1895-1896), "Котлін" ("Kotlin", 1901). Усі вони насамперед відобразили песимістичні настрої Ваянського, зневіреного у тих псевдогероях, котрі найчастіше були патріотами на словах. Прикметною у цьому аспекті є вже сама назва одного з романів — "Пустоцвіт", який, за словами автора, є "зображенням, дуже життєвим і реальним, словацьких невдах, саме тих, на жаль, хто і шляхетний, і чесний".

У цей період у прозі Ваянського на перший план виступає ідея необхідності збереження національного коріння. Ця ідея стала центральною у романі "Корінь і пагони". У творі змальована історія трьох поколінь родини Древанських, селян за походженням, котрі згодом стали представниками різних соціальних прошарків. Відтоді, як від сім'ї відмежувались і пішли різними шляхами старші представники родини, почався її розпад. Симпатії автора на боці продовжувача традицій минулого — Само Древанського, землевласника, який ще не втратив зв'язків з патріархальними звичаями. Його дім, у якому живуть його дружина, діти, онуки, робітники, — це немовби цитадель національних, протонародних традицій.

У романі "Котлін" письменник намагається відтворити те ідейне сум'яття, яке наприкінці століття охопило словацьке суспільство і з якого поступово виділилось прогресивне ліберально-демократичне крило молоді словацької інтелігенції. У літературі це крило намагалось привернути увагу громадськості до життя і проблем найнижчих прошарків словаків — міських низів і сільської бідноти. Ще до появи роману Ваянський виступив як ідейний опонент цього напрямку. У романі він демонструє своє нерозуміння його суті, трактує його як заколот "блудних дітей" проти "шляхетних батьків", тобто покоління самого Ваянського, піддає цей напрям карикатуризації. Роман викликав справжнє обурення в середовищі словацької молоді, що значною мірою спричинилося до падіння морального авторитету Ваянського в очах молодого покоління словацької інтелігенції.

На початку 90-х рр. Ваянський кілька разів заарештовували і засуджували до штрафів та кількатижневих ув'язнень за публіцистичні статті, спрямовані проти австро-угорського уряду та його політики. У 1913—1914 рр. Ваянський відвідав Росію і після цього переглянув свої погляди на політичний і соціальний характер російського самодержавства. Він визнав, що тієї Росії, яку він усе своє життя підносив як ідеал суспільного устрою, не існує, що царизм — це "хвороба і аморальність". У 1916 р. Ваянський захворів і 17 серпня того самого року помер. Похований він на кладовищі у містечку Турчанські-Светі-Мартін.

В. Назарець